

A TEREPMUNKA MINT MÁGIA¹

„When humans themselves are the subject of study, protocols must be devised to reduce the risk of observer bias and the acquisition of too theoretical or idealized explanations of the workings of a culture.”

'Field research' Wikipedia

Az utóbbi tíz évben a Dél-Etiópiában élő murszi nép körében végeztem hosszantartó antropológiai, úgynevezett állomásozó terepmunkát. Az ott töltött hónapok, illetve most már évek alatt a murszik többsége nem csak alaposan megfigyelte, de kommentálta is a viselkedésemet. Mint megfigyelő állandóan megfigyelt is voltam, és az emberek főleg a korábban közöttük dolgozó brit antropológushoz, David Turtonhoz hasonlítottak (pontosabban inkább mértek), akinek a mindennapi életét sok murszi első kézből ismerte. Az öregek jólesően nyugtázták, hogy ugyanúgy szakítom le a teafilterről a madzagot és dobom azt a tűzbe, mint elődöm. „Csak ahogy David csinálta annak idején”, csettintettek elismerően. Többen figyelmeztettek, hogy kapcsoljam be a diktafonomat, ha velük beszélek, pontosan úgy, ahogy annak idején David tette. Senki nem lepődött meg, hogy sátorban lakom, hiszen David is abban lakott, és ha elutaztam Mursziföldről a közeli városba, akkor nekem is szigorúan listát kellett készítenem, hogy kinek mit hozzak, amikor majd visszatérek, hiszen David is így tette. Nehéz volt felvenni a versenyt Daviddal, az egyetlen idegenel, akiért kivétel nélkül minden murszi rajongott. Az egyetlen alkalom, amikor igazán képes voltam megközelíteni elődöm figuráját a murszik szemében az volt, amikor nagyon elhagyatott murszi településeken járva néhány idősebb murszi férfi, David Turton kortársai és egykori barátai, *Lusigolonyi*nak szólítottak. *Lusigolonyi*, a vörös fiú, David murszi neve volt. Talán nem is hitték el, hogy nem csak felettük járt el az idő, de már David Turton is velük együtt öregedhetett.

Kevesen teszik fel azt a kérdést az antropológusok közül, hogy milyen kapcsolatot láthatnak a kutatott közösség tagjai saját maguk és az őket meglátogató kutatók között. Az, hogy nekem egy ugyanolyan normatív rendszert kellett

¹ A cikk a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal –NKFIH PD 115447 nyilvántartási számú projektje keretén belül készült.

követnem, mint Davidnek, sokszor meglehetősen megnehezítette a dolgomat. A murszik hamar elvárták, hogy én is folyékonyan beszéljem a nyelvüket, hogy ugyanannyi pénzt és ajándékot osszak szét közöttük, mint David tette. David Turton a terepmunka első percétől kezdve egy olyan hatalmi (politikai) teret hozott létre maga körül, amelyet távozása után csak egy másik idegen tudott betölteni. Az idegen hatása, ha egyszer megteremtődött, meg is maradt. Amikor megjelentem Mursziföldön, a helyiek az idegenség auráját, annak minden felelősségével és hasznával együtt nekem tulajdonították. Michael TAUSSIG (2011) „idegen hatás”-nak nevezi azt a következmény-együttest, amit a terepkutató a jelenlétével idéz elő az adott közösségben. Az idegen hatás abból ered, hogy az antropológus figuráját az olyan területeken, mint például Mursziföldön, a mai napig misztikus aura lengi körül, egy olyan mágikus szerepkör, amelybe a tudatlan gyermektől a mágikus gyógyítóig sok minden belefér. Az antropológus által előidézett idegen hatás módszertanilag a különböző reflexiókon keresztül érhető tetten, bár sok esetben ezen reflexív gyakorlatok nemigen tűnnek elegendőnek ahhoz, hogy egy koherens antropológiai elemzés alapját adják. Ettől függetlenül e reflexiók nem mellékesek. Az antropológus megértése történetmesélésen, irónián, névadáson, beavatáson keresztül történhet. Az én esetemben például voltak murszi fiatalok, akik utánozták azt, ahogy a jegyzetfüzetembe írok, és ákombákomokat írtak ők is egy darab papírra. Így az olyan dolgaim, mint például a papír, az idegenség médiumává váltak, sőt a papírra való jegyzetelést egy olyan utánozható cselekedetnek tekintette a legtöbb murszi, ami közelebb hozta őket a terepmunkás figurájának megértéséhez. Vagy ha így jobban tetszik: elérhetőbbé tette számukra az idegen antropológus auráját.

Mihez segíthet ez hozzá? Mit árulna el a murszi társadalomról az, hogy ha közelebb tudnék kerülni magamhoz az ő szemükben? Mire lehet jó ez a bennszülött értelmezés? Az egyik rövid válasz lehetne, hogy mindez a modernitásról szól, a murszi modernitáshoz vihet bennünket közelebb, ha rálátok a murszi fordított tekintetre (*reversed gaze*). Pontosabban a murszi modernizáció-értelmezés az, amelyhez a kutató legkönnyebben talán a saját figurájának megértésén keresztül juthat el. A legjobb kutatási eszközünk saját magunk vagyunk, mondja Deborah Bird ROSE (2007). Már az elég, ha a kérdéseikre figyelünk. „Miért készítesz fotókat?” „Mire jó az a sok papír? A papírok a te teheneid?” „Minek ez a sok ruha neked, miért nem elég egy?” Totális értetlenség. „A fehér ember kövér. Van mit ennie. Van pénze. Vannak gyógyszerei.” Teljes félreértés. Már ha létezik az antropológiában „félre” értés. Mondjuk inkább: teljes megértés. Amit én a terepmunka alatt próbáltam, az csupán annyi volt, hogy megfigyeljem, milyen emocionális realitás van abban, hogy néhány murszi egy fehér antropológust utánoz, lemásolja azt, amit az idegen csinál, úgy, hogy fogalmuk sincs arról, hogy az miért, mi céllal teszi, amit tesz.

Itt nem arról a nem éppen finom etnográfiai kategóriáról beszélek, amit sokan émikusnak neveznek (ezen már Geertz is röhögött), hanem arról, hogy úgy tűnik a terepmunkás figuráját, pont azért, mert olyan dolgokat cselekszik amilyeneket, sok társadalomban különös, nem mindennapi, mágikus aurával ruházták fel, amelyhez például utánzással, mimézissel közelebb lehet kerülni. Vagy az antropológus székébe való beleüléssel, tevékenységének imitálásával, ruhájának hordásával, ételének evésével, ne adj' isten nyelvének megtanulásával. Amolyan szimpatetikus kapcsolat létrehozása a murszi mindennapok és a modernizálódás között a politikai kontroll érdekében. Az egyik ilyen folyamat, ami szerte Mursziföldön manapság megfigyelhető, az *arake*, a városból származó kukoricából desztillált rövidital, mértéktelen nyakalása. Az *arake* mint médium, nem csak közelebb viszi a murszikat a külvilág tényleges megértéséhez, de segít is nekik elfelejteni annak fájdalmas következményeit, annak a világnak a tényleges hatását, aminek az antropológus csak ártatlan előfutára volt. Mint az ember feje, ha egész éjszaka *arakét* iszik. Az *arake* mobilizálja az idegen erőt, segít kapcsolatot teremteni világok között. Nem hamis babonáról, sem émikus-étikus dichotómiáról, hanem a távolság kérdéséről van itt szó, illetve annak leküzdéséről és kontrollálásáról, a kapcsolat megteremtéséről. Olyan kapcsolatot teremteni, amivel kontrollálni tudjuk a másik világot, társadalmi csoportot vagy egyént.

Az átviteli mágia logikai alapja olyan jellegű anyagi közeget feltételez, amely összekapcsolja a fizikailag nem összetartozót és bizonyos tulajdonságokat visz át az egyik tárgyról a másikra (FRAZER, 1993). Anyagi közeg, ami összekapcsol. Fogalmunk sincs, hogy pontosan mi az. Dolgok, amik fizikai kapcsolatban voltak egyszer, továbbra is hathatnak egymásra. Ha ezt a logikai rendszert elfogadjuk, akkor csak az marad hátra, hogy miként csökkentjük vagy növeljük a távolságot a másiktól. Minél közelebb kerülni az idegenhez vagy elbújni előle a bokorba. „Elbújtunk a bokorba, amikor *Menelik* emberei jöttek. Aztán az olaszoktól is elbújtunk, most meg az etiópoktól.” Interperszonális szinten a kapcsolat a döntő, az Én a távolsággal való ontológiai játék (munka) eredménye. Kapcsolatba lépni az antropológussal annyi, mint kicsit közelebb kerülni egy másik világhoz, annak megértéséhez, azon keresztül pedig önmagam megalkotásához. A mágia soha nem vallási kérdés volt, a mágia soha nem az önálló testről szólt, maximum annak képeről, illetve a képek közötti mediációról. Fehér idegen – írás – papír. A mágia mindig is politikai reflexió volt.

Ahogy a terepmunka is. Helyreállítani a kontrollt ott, ahol nincs. Csakúgy, mint a murszi gondolkodásban. Ha a murszikat mágikus gondolkodással „vádolom”, akkor azt azért teszem, hogy saját magamat már könnyebb legyen perbe fogni. A terepmunka egy kontroll megteremtésére tett próbálkozás. Nem

kell áltatni magunkat a mi tudományosak – ők mágikusak dichotómiával. A terepmunka az antropológusok mágikus technikája: tedd ezt és akkor ezt az eredményt fogod kapni. Kész. Ha nem teszed meg, nem fog bekövetkezni semmi. Tudományos mázzal leöntött mágikus gondolkodás. Van itt technika, technológia és az ebbe vetett hit, utánzás (rajzolás, képkészítés), specialisták és közönység. A terepjegyzetek fétisek, a terepmunka egy rituálé. Sőt, továbbmegyek: a terepmunka egy ajándék, adok-kapok, csere és viszonzás. Minden, amiről írunk az antropológiában, azt meg is tesszük, mint terepmunkások. A terepmunka önmagában egy antropológiai esettanulmány, a kérdés csupán annyi, hogy ezt (f)el is ismerjük-e. A terepmunka szakzsargonja, azaz az a nyelv, amit az antropológusok arra használnak, hogy minél hitelesebbnek tűnjenek tudóskollégáik szemében, szóval ez a terminológia arra lenne hivatott, hogy megteremtessen egy ok-okozati összefüggést, elhitesse a kutatás minden résztvevőjével, hogy amiben részt vesznek az egy hitrendszer, olyan, amit a tudomány jóváhagyott. Például így: ha havi 10.000 birr² készpénz áramlik be a murszi gazdaságba a turistáktól, akkor abból havi 50 liter *arakét* tudnak vásárolni a murszik. Ha havi 20.000 birrt kapnak a murszik a turistáktól, akkor 100 liter *arakét* fognak vásárolni. Változók összefüggései. Nagyszerű. Meg lehet ezt tanulni? Persze: kettő meg kettő az annyi, mint négy. Technikák: mély, strukturált, csoportos, etnográfiai interjúk; félig vagy teljesen résztvevő megfigyelés, vizuális adatrögzítés, kérdőív kódolás, operacionalizálás, rokonsági rendszerek felvétele, szisztematikus tárgygyűjtés és persze naplóírás és jegyzetelés. És ó, a szöveg öröme. A terepnapló szövege, a feljegyzések fetiszizmusa, az adat hatalma. Szöveg, szöveg és még több szöveg. A mi teheneink.

Képek, itt és ott, a lapon, a memóriakártyán és az agyunkban. A kép a mágikus gondolkodás alapja. A reprezentáció, kedvence sok antropológusnak, egy kép, amit az olvasó agyában kreálunk. Például arról, hogy hogyan gondolkodnak a murszik. Milyen kapcsolatuk van a modernizálódó világgal, ami kíméletlenül, egy szempillantás alatt csapott le rájuk. Íme egy kép: egy murszi fiú fekszik a jinkai³ kórház udvarán. A betonon, egy rongydarabon. Lőtt sebe van, nyílt seb, az anyja mellette van hetek óta. Hetek óta! Nem mer bemenni, fél. Fél, hogy rossz kezekbe kerül, mágia áldozata lesz, meg fog halni, ha bemeleg. Kinn fekszik, lázasan, az anyja mellette ül, kezében egy rongyba csavarva a fiából kikapart csontdarab. A jinkai kórházudvar. Egy kép. Nem hagy nyugodni. A fiú meg fog halni, fekszik két világ határán, élet-halál, modern-hagyományos, sem itt, sem ott. Mi tartja vissza, hogy átlépje a kórház küszöbét? A mágia. Fél.

² Birr, Etiópia hivatalos pénzneme.

³ Jinka az Omo térség déli felének központi városa (30.000 lakos), a murszikhöz eső legközelebbi piacközpont.

Bizonytalan a terep a számára. Mi ez a terep a számomra? Ez a terep? Ez is terep? A kép csak a fejemben létezik, nem fényképezek, nem írok, csak nézem őket, beszélgetek az anyjával. A fiú meg fog halni, belehal a modern világba, meg fog halni a terepen, mert az ő terepe tele van olyan erővel, amit én nem láthatok, mert nem hiszek benne.

Hinnie kell a terepmunkásnak abban, amit a bennszülöttek hisznek? Van megértés hit nélkül? Miben hiszünk mi? A hangfelvevőnkben. Ami fel van véve, az létezik, a többi nem. A tények makacs dolgok. Mi makacsok vagyunk. Vagy, legalábbis, annak próbálunk látszani. Bizonyíték. 10.000 birr=50 liter arake, 20.000 birr=100 liter arake. Bizonyosság. Erről szól minden. A terep sokaknak nem más, mint a bizonyítékgyártás helye, a terepmunkás pedig a bizonyosság-gyártó gépkezelő. A bizonyíték pedig élményből kellene, hogy keletkezzen, abból, amit láttunk, hallottunk, éreztünk. Egyszerű: abból, amit az érzékszerveinkkel képesek vagyunk tapasztalni. Az én terepem tele van észlelhető adattal, a fekvő fiú terepe tele van számára érzékelhető erővel. Ő keresi az anyémhez az utat, én keresem az övéhez az utat. Mindkettőnk próbálja megérteni a másik terepét. Mindenki fejében van egy terep. Mindegyikünk vár valamit a másik terepétől. Gyógyulást, sikert, jobb életet. Melyik a fontosabb? Az ő vagy az én élményem a világról? Kegyetlen kérdés. Meglehet a mágiát tanulni? Meg.

A mágia nem más, mint a saját vágyaink projekciója abba, amiről azt gondoltuk, hogy primitív. Mindig is mi magunk voltunk babonások és persze sosem voltunk modernek. A terepmunka szigorú tabuk által szabályozott imitációk sorozata. Figyelem, minden szónak fontos jelentése van: tabuk és imitáció. A terepmunkás a saját jelentéseinek hálójában függő állat. A fiú a kórházudvaron pedig a sajátjában. Ez a mágia, minden mágia, egy modellt hoz létre egy adott technológiával. NEM adatgyűjtési technikával! Technológiáival (GELL, 1988). A társadalmi reprodukció technológiája: a rokonság. A létfenntartás technológiája: az élelemtermelés. Az antropológiai tudás technológiája: a terepmunka. Ami fontos az a kontroll a technológiában. A méretek kontrollja. A terepmunka nem más, mint a lépték technológiája. Kicsinyítés és nagyítás. Többnyire kicsinyítés. Az életnagyságú falu, család, rituálé kicsinyítése. Nézzük meg az antropológiai monográfiákat. Tele vannak méretarányos rajzokkal és az azokhoz tartozó leírásokkal. Így néz ki egy falu. Kicsiben. Így néz ki egy család. Kicsiben. Így néz ki az élet. Kicsiben. De az élet mindig hosszabb még a legterjedelmesebb etnográfianál is. Az igazi kunyhó mindig nagyobb a méretarányos rajznál. Az etnográfia egy babaház. Az antropológusok babaházakat készítenek, amiben minden megegyezik az eredetivel, csak minden sokkal kisebb, mint igazából. Az eredeti a terepmunkás fétise, a babaház a sterilizált

másolat. És ahogy STEWART (1993) mondja, még az időt is lehet miniatürizálni. Nézzünk a karóránkra vagy a határidőnaplónkra. Az antropológia másol, utánoz, ha még inkább tudományosnak akarunk tűnni (mint ahogy én itt most nem, ahogy már mindenki valószínűleg rájött, anti-tudományos akarok lenni, pont olyan, amilyent a terepmunka témája megkíván), akkor használjuk azt a szót, hogy fordít (*translate*), megmér, majd létrehozza a másolatot. Onnan jön, ahonnan Swift Gullivere vagy Caroll nyúlürege. A globalizációt, a nagy léptéket kisméretű etnográfivá varázsoljuk. Anna TSING (2005) szerint az etnográfia a mértékekkel és méretekkkel való játék. Igaza van. Hogyan modelláljam a fiút az udvaron? Hogyan lehetne méretarányosan, tényszerűen, hihetően leírni, ahogy ott fekszik, két világ határán, a globalizáció peremén, az udvaron, sem itt, sem ott, a modern város és a primitív murszi-lét határán, élet és halál között, mágia és modern gyógyászat peremén? Lehet, hogy nem is miniatürizálással, hanem inkább felnagyítással? Összemegyünk, hogy megnőhessünk, mint Alice. Akkor tegyük a részleteket láthatóvá, zoomoljunk a képre.

Kezdő részlet: a fiú anyjának a zsebkendőjében van egy darab csont. Megmutatja. Pici darab. Hogyan nagyítsam ezt fel? Ez egy részlet a fiából. Szó szerint. Egy emberdarab. Egy darab ember, ami kapcsolatban volt, és még mindig van a fiával. Kapcsolat. Mit jelenthet ez, mit jelent ez a részlet a terepen? Tudom. Rettog az anya, hogy a test darabja, a fia testének a darabja rossz kezekbe kerül. Pontosan tudom, hogy ettől fél. Murszi gyógyítóhoz akarja vinni a fiát. Híresek a murszi gyógyítók, a *bodik*, a *nyangatomok* és más szomszédos népek is hozzájuk járnak, állítólag még műtenek is. Állítólag. Nem tény, nem láttam, nem terepadat, csak egy meg nem erősített részlet. A fiú anyja hisz benne. Sikerül nagyítanom a csontot? A murszik rendelkeznek egy mágikus gyógyító erővel a környező népek körében. Érzem, ahogy a benyomásaim lassan szavakká formálódnak, azok lassan mondatokká, a terep lassan etnográfivá válik itt a képernyőn. Gyönyörű. A lélek átalakítása. A fiú és az anyja lelke átszáll a soraimba. Mágia. Folytassuk, lássuk az összes részletet.

A fiú egy napon úgy dönt egy barátjával, a legjobb barátjával, hogy begyalognak Jinkába, vesznek *arakét* a piacon, majd hazamennek és eladják. A nyereségen megosztoznak, mint két jó barát. Egy üzleti kapcsolat kezdete, első lépés a nagyvilágba, kapcsolat a modernitással. A vállalkozás csodásan indul, jókedvűen beérnek a városba, sétálnak a piacon, nézik a városiakat, majd megveszik a műanyagkannákban árult kukoricapálínkat. Városi ital ez. Méreg. Még nem is tudják a fiúk, hogy ez pontosan mit jelent. Még nem is sejtik, hogy ez a két kanna ital meg fogja mérgezni az egész hátralévő életüket. A modernitás aurája: városi ital. Jót akartak, jó gyerekek ezek. Egy kis üzlet, egy kis kiruccanás a városba, aztán vissza a falujukba, semmi több. Megkóstolják az életet, meg valami

mást. Megkóstolják, aztán még egyszer, majd még egy kortyot. Trükkös ital ez az *arake*, erősebb, mint bármely hagyományos murszi ital, amit valaha ittak. Erős ital ez, és az az erős legény, aki állja. Aki nem állja nem városi létre való. Min vesztek össze? Nem tudom. Egy lányon? Ki a jobb botharcos? *Olijareholi* (Fehér marhaláb) dühös, nem tud gondolkodni, olyan erősen elvakítja a város aurája, hogy ráló a barátjára. A legjobbra. Az meghal. Mi legyen most? Nincs nagyobb bűn, mint megölni egy másik ártatlan murszit. Ennél nem lehet rosszabbat tenni. A hír meg fogja előzi, tudja jól, hogy mire hazaér, már tudni fogják mit tett. És tudja a szabályt: a fiú családja bosszút fog állni. Le fogják löni bosszúból. Joggal. Ehhez joguk van. Mit tegyen? Fél. Előresiet, talán megelőzheti a bajt, talán megmentheti az életét. Visszalopódzik a falujába és bebújik az út melletti bokorba, védekezésre készen. A barátja apja már keresi, fegyverrel a kezében keresi a fia gyilkosát. Durr, majd megint durr. Még egy lövés, a fiú visszalő és a fiú apja is halott. *Olijareholi* megsebesül, de él. A barátját és annak apját is megölte, de ő él. Katonák jönnek Hanából, beszélnek hozzá szócsövön. Rosszul van, vérzik, elő kell jönnie a rejtkehelyéről, nem ússza meg szárazon. Előjön, vérzik, sebesült, sokkos. Beviszik Hanába, de nem tudják meggyógyítani, aztán a jinkai kórházba, de egy nap után kijön a kórteremből és kifekszik az udvarra. A betonra. Nem akarja, hogy megfertőződjön. El fognak érte jönni.

Sikerült kinagyítanom a részleteket? Van már értelme az anya görcsös kezében a csontdarabnak, amit a fiából tisztított ki? Van már értelme annak, amit a kapcsolatról írok? A történet egy kudarcba fulladt kapcsolatról szól, amit az anya megpróbál visszabillenteni, helyi gyógyítóval, aki visszaállíthatja a dolgot. A városban nem sikerült. Ez egy mese, bocsánat, történet a globalizációról. A mai napig megvisel az élmény. A terepélmény.

Az etnográfusok egyre inkább azt vallják, ha kissé provokatívan is, hogy jó néhány etnográfiai kutatás akkor a legeredményesebb, ha »magunkon kívül« vagyunk, azaz amikor fel tudunk engedni, elfeledjük céljainkat, és el tudjuk engedni magunkat. Röviden, a terepmunkának létezik egy extatikus oldala; nem a szó gunyoros értelmében, hanem a tudástermelés és objektivitás szoros részeként értelmezve. Több etnográfus átesik extatikus beavatási rituálékon, hallucinogén drogokat vagy alkoholt fogyaszt, kimerítő táncokon vesz részt vagy álmatlanul tölt halottvirrasztásokat (FABIAN, 2001, 31.).

Botrányosan hangzik, de van benne igazság. A terepkutató élményei, bár mely fontosak is a tudástermelés folyamatában, sokszor sajnos csak egy legitimációs „én ott voltam” részként jelennek meg az antropológiai leírásokban.

Pedig a terep nem csak munka, terep-munka, hanem különböző élmények sora, amelyek közül sokszor nehéz kiválasztani azokat, amelyek hozzájárulnak a végső etnográfia szövegéhez. A többi megmarad pusztá impresszióknak. A kórház kertjében álló pálmafák, szemét az udvaron és a műanyag tető, ami alatt a fiú feküdt. A modernizáció melléktermékei, a globalizáció aurájának beszenyvezői. Valóban nehéz megkülönböztetni a legitim „extatikus” élményeket a castanedai szárnyaló képzetektől. A terepkutatást úgy is fel lehet fogni, mint egy élménysort, mely élményeken keresztül a kutatónak meg kell alkotnia saját ontológiai álláspontját a kutatott csoporthoz képest. Szépen hangzik. Mit jelent ez? Azt, hogy a testi élményeken kívül meg kell próbálni megélni egy másik létet, a sajátunktól eltérő értelmezését a létezésnek (például, hogy milyen madárnak vagy fának lenni, vagy milyen hinni abban, hogy a csontom egyik darabján elkövetett mágikus tett megölhet engem). Ezt hívják manapság ontológiai fordulatnak az antropológusok. A parallel értelmezései ugyanannak a világnak, vagy a parallel világoknak. Nem a kultúra ma már a terepkutató célpontja, hanem az, hogy megértsük, hogy mások miként vélekednek a világról és annak valóságairól. Ehhez kell a kapcsolat. Ami mindig szimpatetikus.

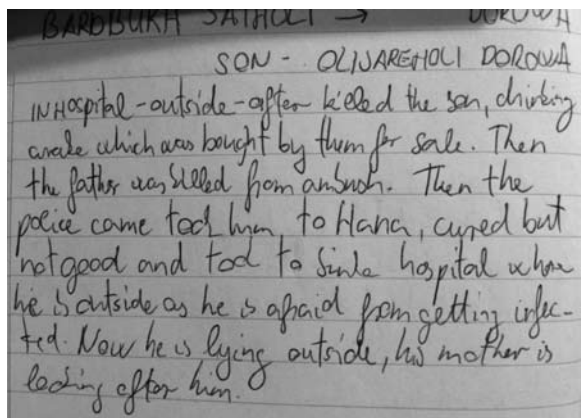
Van még így értelme terepről beszélni? A terep és a kutató különválasztása értelmét veszti, mert a terepkutató az első pillanattól kezdve élményein keresztül egy szimpatetikus kapcsolatba kerül más világokkal, tehát nincs már olyan, hogy terep meg nem terep. A „terep” nem a kutatótól független, hanem a kutató maga. Ahogy eddig felépítettem: élmények sora, képek sokasága. Az extázis nem az örület határán lebegő beszámíthatatlanság, hanem egy a vendéglátóinkkal közös világértelmezési keret elérése. Nem egy viselkedési forma, hanem egy minőségi interakció, egy közös alap, amelyen a legkönnyebben kerülhetünk közelebb a megértéshez. Fabiannak igaza van abban, hogy a teljes megértéshez nem szabad elutasítanunk a terepmunka alatt tapasztalt transzformatív élményeket. Legitimálnunk kell őket az etnográfia érdekében.

De! Ha megnézzük az antropológiai terepmunka mindennapjait, legalábbis amiket én éltem át Etiópiában az elmúlt több mint tíz évben, akkor a legtöbb élmény nem extatikus, hanem, még ha különlegesnek hat is, átlagosnak nevezhető. Értem én, hogy Fabian leginkább provokál. Ezt teszem én is. Ezért választottam őt ide. És azért mert amit ír, az egy jó belépőpont a terepmunka mint élmény általános témájához. Természetesen nem Fabian volt az első, aki ezt megfogalmazta. Azt, hogy a terepkutató egyik, ha nem a legfontosabb adatgyűjtési eszköze saját maga, saját teste, élményei és érzései. TURNER (1985) például a transzformatív élményt elengedhetetlennek nevezte a terepkutatásnál, és hitt abban, hogy általánosságban véve bármely élmény csak akkor képes fenntartani jelentőségét, ha egy állandóan visszatérő performatív elemként van jelen az emberek életében.

A rítusok újrajátszásával az élmények kódokat kapnak, amelyek segítenek az embereknek újra és újra átélni egy adott élményt. Sok antropológus életében a terepmunka egy ilyen szent utazás, egy ilyen rítus, ami segít fenntartani a közösség identitását, benne az egyén identitását, legalizálja létezését, hozzáférését a forrásokhoz, társadalmi, anyagi forrásokhoz. Az antropológus társadalom megköveteli a tagjaitól a terepélmény állandó újraélését (vagy legalább annak rituális eljátszását), mintha ez biztosítaná a közösség sikeres fennmaradását. Pusztán mágia. A mindennapi terepélmények is egy egésszé állnak össze és a rítus egészét alkotják egészen addig, amíg jelentést nem adunk nekik.

De mi az, ami jelentést ad egy adott terepélménynek? Hol az a pont, mi az a minőség, amitől egy adott élmény adat lesz és az etnográfia részévé válik? A válasz egyszerű: ott, ahol az élmény hozzáférést biztosít. A terepmunka az élményeken keresztül hozzáférés. Ismétlem: hozzáférés. Mihez? Kihez? Hiszen saját magunkhoz képtelenek vagyunk hozzáférni, nem, hogy egy hetek óta a földön fekvő fiúhoz, aki inkább lassú halált hal, minthogy bevánszorogjon egy kórházba, ahol meggyógyíthatnák. Sokk. Mint élmény. A terepkutatót, az egyébként sokat látott terepkutatót sokkolja a látvány, elszorul a szíve, könnyes lesz a szeme. Extatikus terepélmény, ami segít kilépni, majd közelebb kerülni a másikkal, aki még mindig idegen, az is marad örökre. Az egyetlen, ami történhet, hogy közelebb kerülök hozzá, ahhoz, amit ő a világról gondol, de a teljes hozzáférés utópia marad. A kórházról, a várossal, az alkohollal, a modern világról és a mágiáról. Az élményemet, ahogy a fiút látom – (szem)tanúság – fel kell, hogy dolgozzam. Itt jön a munka. Dolgozás. Feldolgozás. Leírás. Hogyan képes szavakba (értsd terepmunka-naplóba) transzformálódni ez az élmény? Totális bukásnak tűnhet az első pillanattól kezdve. Már fentebb flörtöltem Barthes-szal, aki utálta a napló explicit karakterét. Nem úgy az implicitet, ami inkább a *homo ludens*-hez tartozik szerinte (TAUSSIG, 2011). Játék. Itt egy részlet az én naplóból (1. kép):

1. kép Terepnapló-részlet, 2015. augusztus. Jinka, Etiópia

In hospital-outside-after killed the son, drinking arake which was bought by them for sale. Then the father was killed from ambush. Then the police came took him to Hana, cured but not good and took to Jinka hospital where he is outside as he is afraid from getting infected. Now he is lying outside, his mother is looking after him.

Ülök a kórházban és lejegyzem ezeket a sorokat, később nem is írok róla. *Getting infected*. Így írtam le. Hogy fél attól, hogy megfertőződik. *Getting infected*.

A leírással, a terepnaplóval és ezzel most itt igyekszem megteremteni a tény-szerűség auráját. Még egy aura. Sokaknak ez a legfontosabb. Ez történt, utána-jártam, megkérdeztem több embert, beszéltem a fiúval és most leírom, elmon-dom. Bennszülött jogrendszer, az állammal való politikai kapcsolat, nyugati orvosláshoz való viszony, bennszülött mágia stb. stb. Tessék fogyasztani, egy antropológiai eseményt kreáltam belőle. Az élményem eseménnyé transzfor-málódott, ez a legtöbb, amit tehettem. Ez a legtöbb, amit bármely antropo-lógus tehet. A különbség csak a minőségben van. A *terepélmény* etnográfiai *eseménnyé* válik. A kakasviadalról való futás mély játékká, a feleség elvesztése a fejdvaszokéhoz hasonló bánattá. Még hogy nincs extatikus élmény. Van, de aztán következik a sterilizáció. Sterilizálok az élményeimet és görög drámát teremtek belőle. Bevezetés-tárgyalás-befejezés. Mi a tanulság mindenki szá-mára: hiába akarsz jót, a modernizáció megbolondít, lelövöd a legjobb baráto-dat, majd az apját is, spirálba kerülsz, a modernitás spiráljába. A murszik nem jöhetnek jól ki a globalizáció folyamatából. Nem tudják, hogyan kell azt csinál-ni, hasonlóan több ezer sorstársukhoz szerte a világban, Amerikában és Auszt-ráliában. Ez a mesém tanulsága, ez a sterilizált mesém végkövetkeztetése.

Hadd foglaljam össze: *Az antropológus szimpatetikus kapcsolatot hoz létre az általa érzékelt valóság és a végső etnográfia között*. Az élményeket ese-ménnyé formálja. A terep ennek a munkának a platformja, nem egy tér-idő egység, hanem egy világlátás, egy közös alap valaki mással (igen, igen, persze, hogy az Idegennel). Az élmények vezetnek el ehhez a közös alaphoz, mely élmények hasonlóan foghatóak fel a frazeri mágikus kapcsolathoz. Ami egy-szer kapcsolatban volt, az örökké kapcsolatban marad. A terepmunkás örökké kapcsolatban marad a tereppel. Hat rá, ő pedig a terepre.

IRODALOM

- FABIAN, Johannes
2001 *Anthropology with an Attitude. Critical Essays*. Stanford, Stanford University Press.
- FRAZER, James, G.
1993 *Az aranyág*. Budapest, Századvég Kiadó.
- GELL, Alfred
1988 Technology and Magic. *Anthropology Today*, 4, 2, 6–9.
- ROSE, Deborah Bird
2007 Recursive Epistemologies and an Ethics of Attention. In: GOULET, Jean-Guy A. – MILLER, Bruce G. (szerk.): *Extraordinary Anthropology: Transformations in the Field*. 88–102. Lincoln – London, University of Nebraska Press.
- STEWART, Susan
1993 *On Longing. Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Durham – London, Duke University Press.
- TAUSSIG, Michael
2011 *I Swear I Saw This. Drawings in Fieldwork Notebooks, Namely my Own*. Chicago – London, The University of Chicago Press.
- TSING, Anna L.
2005 *Friction. An Ethnography of Global Connection*. Princeton – Oxford, Princeton University Press.
- TURNER, Victor
1985 *On the Edge of the Bush. Anthropology as Experience*. Tucson, The University of Arizona Press.

TAMÁS RÉGI

FIELDWORK AS MAGIC

The author in his article makes an attempt to explore the myriad of connections between the act of anthropological fieldwork and magical thinking. Magic, as understood by James Frazer, is a sympathetic connection between two substances; and based on this, the author assumes that magical thinking is very similar to what ethnographers actually do in the field: establishing relationships, between themselves and their studied subjects and turning this connection into ethnographic knowledge. In the text the author heavily draws on a South-Ethiopian case he documented among the Mursi, a semi-nomad community. In the centre of the story is a young man who killed two of his community members while himself was also injured and later got into hospital. His tale is also a story of failed individual connection to the world and a story of a failed encounter with the advent of globalization.